

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються найбільш поширені підходи до визначення терміна "глобалізація" у вітчизняній та зарубіжній літературі. Розкриваються головні особливості формування сучасної парадигми глобалізації економіки.

This article analyzes the most common approaches to the definition of the term "globalization" in the domestic and foreign literature. Reveals the basic features of the formation of the modern paradigm of economic globalization.

Ключові слова: глобалізація, економічна глобалізація, парадигма економічної глобалізації, транснаціональні корпорації.

Key words: globalization, economic globalization, the paradigm of economic globalization, transnational corporations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливість сучасного етапу розвитку цивілізації полягає не тільки в тому, що епоху постіндустріалізму замінює епоха інформаційна, але і в тому, що процес змін охопив, крім економічної, ще й політичну, соціокультурну і духовну сфери. Найбільш зримим проявом і показником цих феноменів є глобалізація, в рамках якої відбувається формування нового типу світового співтовариства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМОЮ

Загальна методологія дослідження глобалізації сформувалася у працях Е. Азроянца, У. Бека, З. Бжезинського, Ф. Броделя, І. Валлерстайна, А. Гідденса, В. Іноземцева, Д. Каллео, М. Кастельса, Т. Левітта, Н. Моїсеєва, К. Омає, М. Портера, Р. Робертсона, Дж. Сороса, Г. Терборна, Дж. Тобіна, А. Тоффлера, М. Уотерса, С. Хантінгтона, Х. Хондера, П. Хірста Ю. Яковця, та інших.

За відносно короткий термін сформувалася і динамічно розвивається національна школа глобалістики. Проблематика глобалізації досліджується у працях Ю. Пахомова, Д. Лук'яненка, О. Білоруса, Ю. Павленка, А. Гальчинського, А. Філіпенка, С. Сіденко, Ю. Козака, Ю. Макогона, В. Рокочі, С. Соколенка, А. Поручника, Л. Антонюк, І. Школи, Б. Губського З. Луцишин, О. Плотнікова, О. Шниркова, В. Шевчука, О. Рогача та інших. Проте деякі питання з вищезазначеної проблематики потребують подальшого наукового дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — проаналізувати найбільш поширені підходи до визначення терміна "глобалізація" у вітчизняній та зарубіжній літературі та розкрити головні особливості формування сучасної парадигми економічної глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

"Про глобальну економіку говорять дуже багато. Даний термін начебто покликаний узагальнити ті нові явища, які виникли в світовому господарстві за останні десятиліття. При цьому кожен вкладає в нього свій власний зміст" [1, с. 11].

Стосовно лінгвістичного походження поняття глобалізація, то воно походить від французької "global" — всезагальний, (від латинської "globus" — шар). Виходячи з цього глобалізацію можна трактувати з двох точок зору: по-перше, як процес, що охоплює всю земну кулю; всесвітній; по-друге, як

усесторонній, повний, всезагальний, універсальний. Більш того, термін "глобалізація" має 400-річну історію, проте його наукове використання розпочалося з 1960-х років. Академічно значимим поняття "глобалізації" стало в середині 1980-х років після його використання американським вченим Р. Робертсоном у статтях (1982—1985 рр.) та на концептуальному рівні в монографії "Глобалізація" (1992 р.) [2, с. 12].

Ще в 1949 р. німецький філософ К. Ясперс висунув ідею про "глобальне єднання", "єдине людство", "єдину долю народів", "створення цілісного планетарного світу людей". Кажучи про неминуче глобальне єднання світу, він вказав на два шляхи майбутнього розвитку людства: з одного боку, завжди діятиме прагнення до влади, яка ставить на меті створення світової імперії, а з іншого — прагнення до світу, до такого всесвіту, в якому життя людей буде вільним від страху. Світова імперія стримується однією єдиною владою, яка підпорядковує собі всіх з якогось одного центру через насильство, а світовий справедливий порядок — це єдність без єдиної влади, єдність загальної згоди, солідарної відповідальності за долю людства [3, с. 208—209].

Вважається, що уперше термін "глобалізація" запровадив Т. Левіт у 1983 р. Він застосував його до характеристики феномена злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими ТНК [4, с. 7].

Ширшого значення новому терміну надала Гарвардська школа бізнесу. У 1990 р. консультант цієї школи К. Омає опублікував книгу "Світ без кордонів", у якій сформував позицію школи щодо цієї проблеми. Вважаючи, що світова економіка визначається взаємозалежністю трьох центрів (ЄС, США, Японія), він стверджував, що економічний суверенітет окремих держав став безглуздом, а на сцену світової економіки виходять "глобальні фірми".

Виникнення та розвиток глобалізації викликані рядом причин, які охоплюються особливостями розвитку світової спільноти. Основа глобалізації була закладена масовою міграцією та інтегрованими ринками капіталу в XIX ст. А.І. Уткін виділяє дві фази розвитку глобалізації. На першій — кінець XIX і початок XX ст. — світ вступив у фазу активного взаємозближення на підставі розповсюдження торгівлі й інвестицій у глобальному масштабі, дякуючи пароплаву, телефону, конвеєру та залізницям. Друге відродження глобалізації почалося в кінці 1970 р. на підставі революції в інформатиці, телекомунікаціях і цифрових технологіях [5, с. 14].

Бекоев А. В. вважає, що "економічний зміст глобалізації розкривається в результаті аналізу тенденцій динаміки

Таблиця 1. Характеристика основних наукових шкіл глобалістики

Школи	Представники	Основні наукові положення
Школа концепції «Межі зростання»	А. Печей, Дж. Форестер, Д. Мелуз, Е. Пестель, М. Мессарович (Римський клуб)	<ul style="list-style-type: none"> – глобальні системні ефекти; – дифункціональність глобальної системи; – глобальна програма Нового Гуманізму.
Школа концепції «Сталого розвитку»	Л. Браун (Інститут всевітніх спостережень, Вашингтон)	<ul style="list-style-type: none"> – плантарні межі економічного зростання; – висновок про нефективність і недорозвиненість традиційного людського суспільства; – твердження того, що критичний поріг сталого зростання світового суспільства пройдений; – необхідність зупинення демографічного вибуху в країнах, що розвиваються, і критика концепції економічного зростання західного типу; – поступовість, поетапність еволюційних змін.
Школа універсального еволюціонізму або школа глобальної екології (ноосфера)	Академік Н. Мойсєв (на базі вчення Вернадського)	<ul style="list-style-type: none"> – теорія глобальних рішень і компромісів; – концепція «Глобальних інститутів угоди»; – концепція «екологічного імперативу»; – методологія коеволюції системи «суспільство + природа»; – моделі глобальних наслідків ядерної війни, «ядерної зброї», «ядерної зимы»; – створення штучних біосфер малого масштабу із заданими якими.
Школа мітозу біосфер	М. Нельсон	
Школа контрольованого глобального розвитку	Д. Гвішіані	<ul style="list-style-type: none"> – програма «Моделювання глобального розвитку»; – загальносоціологічна теорія глобалістики; – перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем.
Школа світ-системного аналізу	І. Валлерстайн (США)	<ul style="list-style-type: none"> – концепція «глобальної соціалізації» майбутнього розвитку; – ієгування «сучасної світ-системи», яка не зводиться до окремих держав і яку об'єднує єдина капіталістична «світ-економіка»; – логіка капіталістичної «світ-економіки» неминує відтворити розподіл країн світу на «ядро» і «периферію», причому перші завжди перебувають у привілейованому становищі стосовно другої; – держави, що входять до складу ядра капіталістичної «світ-системи», мають можливість функціонувати за рахунок експлуатації периферії. Такий порядок не зміниться ніколи, оскільки він вливає із самої сутності «світ-економіки»; – крім держав, що входять до складу ядра або периферії, існують ще і напівпериферійні держави; – причини майбутніх глобальних конфліктів – винятково економічні.
Школа міжнародної політичної економії	С. Стрендж, Е. Хеллрайнер, Р. Андерхільд, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скопол, П. Евенс, Д. Хелл, П. Катценштайн	<ul style="list-style-type: none"> – досліджує формування глобального економічного, правового і політичного простору поряд зі становленням нового світогосподарського порядку; – козтагується визначна роль політичних рішень (чи відсутність таких) у розвитку найважливіших світогосподарських тенденцій і процесів; – розбираються суперечності між окремими групами інтересів, відомствами і гілками влади, їх вплив на формування економічної і зовнішньої політики країни, на наявність чи відсутність єдності під час захисту національних інтересів.
Еколого-економічна школа	П. Екіне, Х. Гендерсон, Х. Дейл, П. Хокіне, Е. Ловіне, Р. Норгаард, Л. Браун	<ul style="list-style-type: none"> – наголошує на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, вимагаючи вклучення до аналізу зовнішніх, нееконімічних факторів, врахування численних взаємодій і взаємозв'язків між суспільством і природою; – дозодить можливість поєднання екологічних і економічних інтересів у процесах глобального розвитку.
Школа екологічної соціології	Ф. Бродель, М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюргейм, К. Поланьї, І. Шумпетер, М. Грановетер, М. Кастельс, Р. Свелдберг, А. Сен, А. Турен, Р. Холлінгсворт, Ф. Шміттер, В. Штрєк, А. Ешпін	<ul style="list-style-type: none"> Зазначає, що економіка є тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя, що економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До таких інститутів належать не тільки правові норми і адміністративні рішення, а і системи цінностей, пріоритети, традиції, мораль, етика, що панують в суспільстві.

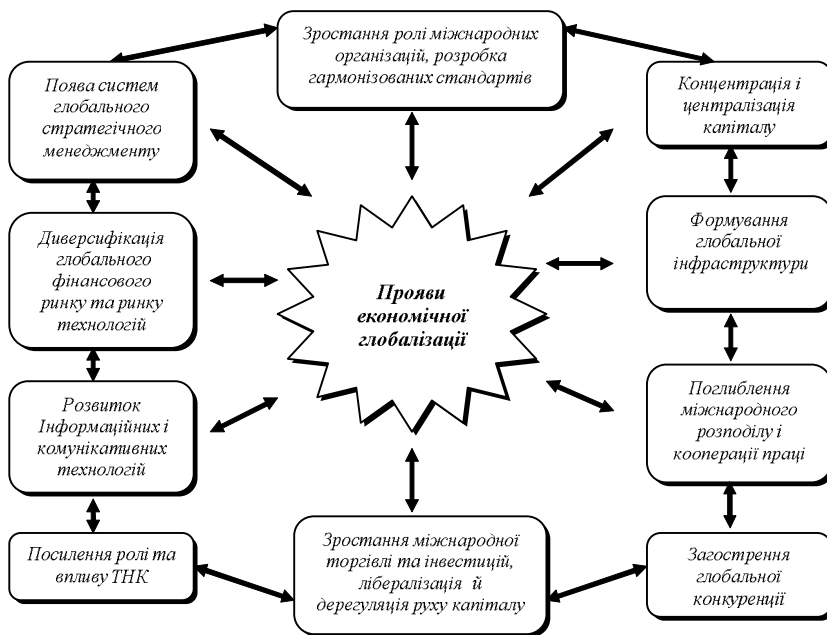

Рис. 1. Форми прояву економічної глобалізації

міжнародних обсягів і потоків товарів і послуг, капіталу і робочої сили, а також оцінки зміни основних рушійних сил у результаті зазначеної динаміки" [6, с. 9]

За загальним законом будь-якої науки кожна категорія, тим більше нова, яка лише недавно увійшла в науковий обіг, повинна отримати своє визначення, зайняти своє місце серед інших категорій відповідної науки. Стосовно терміна "глобалізація", перш за все, це означає, що неможливо відмежувати глобалізацію економіки від проявів цього загального процесу в інших сферах: у техніці (техноглобалізм, створення глобальних транспортних систем і телекомунікацій), в політології (розвиток системи міжнародних організацій, міждержавних та неурядових), в соціології, в філософії (у вигляді поширення і затвердження загальнолюдських цінностей), а також в культурі і способі життя, які, при всіх національних відмінностях, виявляють деякі загальні, універсальні тенденції.

І хоча, на перший погляд, всі ці процеси відбуваються ніби

одночасно, паралельно, тут все ж проглядається певна ієрархія: в основі її лежить економічна та науково-технічна глобалізація.

Основою процесу економічної глобалізації стають інтернаціоналізація виробничих зв'язків у високотехнологічних галузях на основі прямих іноземних інвестицій, формування глобальних за масштабом і невинних по режиму роботи ринків, в першу чергу — фінансових [7].

Під глобалізацією економіки найчастіше розуміється стрімке збільшення потоків товарів, інвестицій, кредитів, інформації, обмінів людьми та ідеями, а також розширення географії їх розповсюдження.

Швидкість, інтенсивність і глибина проникнення цих потоків зростають до міри, коли національні економіки стають взаємозалежними. Елементи національних економік (національні виробники, споживачі, фінансові та інші інститути) безпосередньо інтегруються у загальний світовий економічний простір. У результаті національні виробники стають все більше пов'язані з іноземними споживачами. Відповідно і на

внутрішніх ринках у боротьбі за національних споживачів вони змушені на рівних конкурувати з іноземними економічними суб'єктами. Таким чином, якщо раніше відбувалося кількісне збільшення взаємодії окремих національних економік у формі зростання потоків товарів, капіталу та інвестицій, то сьогодні спостерігається якісна зміна у їх взаємодії. У зв'язку з цим проводять відмінності між поняттями "інтернаціоналізація" і "глобалізація" світової економіки. У першому випадку мова йде про посилення взаємозалежності окремих національних економік під впливом економічної інтеграції при збереженні ключової ролі національної держави і відносній автономності національних економік.

Глобалізація ж призводить до того, що національні економіки стають частиною єдиної світової економічної системи, тобто глобалізованої економіки. Це означає:

— діяльність національних економічних суб'єктів виходить за рамки національно-державних об'єднань;

— на глобальний рівень піднімаються "приватні" економічні проблеми — розвиток економічної ситуації і процесів у окремих країнах впливає на інші держави;

— стає актуальною загальносвітова координація національної економічної політики різних держав як умови стабільності світової економічної системи [8, с. 120].

Таким чином, на підставі проведеного аналізу визначення терміна "економічна глобалізація", ми вважали б найбільш об'єктивним і змістовним визначення, що характеризує це поняття як якісно новий щабель (вищий етап) інтернаціоналізації господарського життя, відмінною ознакою якої є інтернаціоналізація виробництва і науково-технічного прогресу на базі сучасної транспортної та телекомунікаційної інфраструктури при провідній ролі транснаціональних корпорацій і їх різноманітних зв'язків і альянсів, що супроводжується формуванням всесвітньої мережі міжнародних фінансових ринків.

Сьогодні вже можна говорити про комплексне поняття світової глобалізації, яка стає більш розповсюдженим проце-

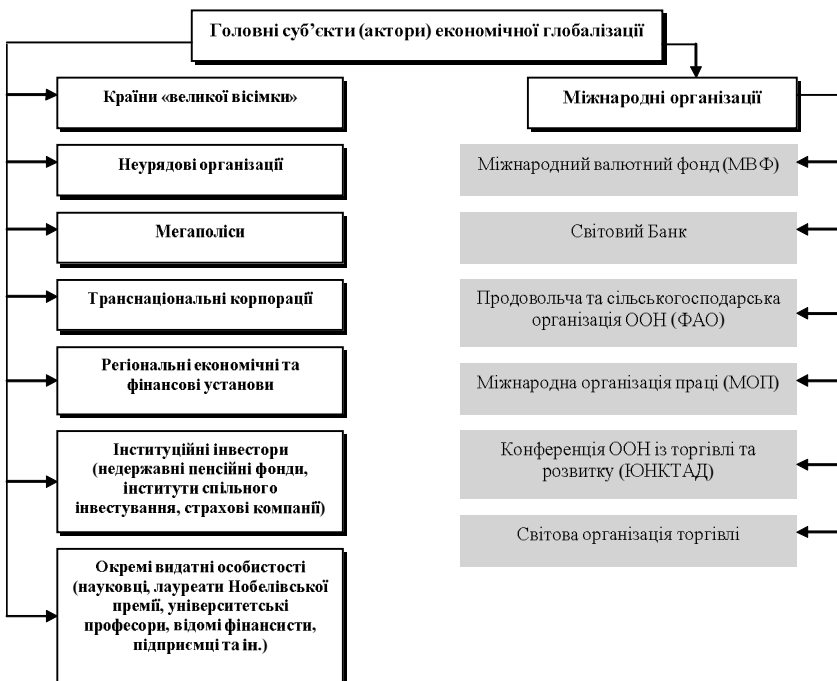

Рис. 2. Нові актори економічної глобалізації [12, с. 361]

сом, що розвивається в результаті взаємодії та взаємозалежності національних економічних систем, зокрема фінансових, національних, політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодію людини, навколишнього середовища та відповідно включає в себе геополітичні, гео економічні, геокультурні відносини.

Серед елементів глобальної економіки виділяють міжнародну валютно-фінансову систему, світовий ринок і міжнародну торгівлю, а також сферу міжнародного виробництва та міжнародну науково-технічну сферу. Виходячи з багатоманітності глобалізації та підходів до її тлумачення, сьогодні вченими виділяються декілька парадигм розвитку глобалізації економіки, в межах яких сформувалися певні наукові школи [2; 9; 10].

Існування парадигми, згідно з Т. Куном, пов'язане з періодом формування науки, в межах якої вчені виконують проектно-програмну функцію. Зміна парадигми здійснюється через наукові революції, що пов'язано із своєрідним переключенням наукової спільноти на нову систему світобачення і цінностей [11].

На сьогодні великий інтерес викликають парадигми сучасної економічної глобалізації, в рамках яких працюють відповідні наукові школи і організовані наукові колективи. В табл. 1 наведено особливості кожної з них.

Аналіз проведеного дослідження показує, що на сучасна глобалістика не має якоїсь єдиної парадигми.

Економічна складова глобалізації пов'язана, насамперед, із джерелами, факторами, формами господарського поступу. Йдеться про інвестиції та технології, робочу силу, інтелектуальні й фінансові ресурси, менеджмент і маркетинг тощо [12, с. 358]. Форми прояву глобалізаційних процесів зображено на рис. 1.

Глобалізація за свою суттю є викликом економічній безпеці будь-якої країни, яка певною мірою інтегрована в економічний простір, адже вона робить національну економіку більш відкритою і відповідно більш вразливою. Коли всередині країни не вироблений чіткий механізм протидії негативному впливу процесів, що відбуваються у взаємопов'язаному економічному просторі, тоді економіка країни знаходиться під загрозою розчинення в глобалізованому світі. Відтак, національна економіка стає менш керованою зсередини, а процеси, що в ній відбуваються, визначають так звані центри глобалізації (рис. 2) [13]. Можна виділити головних суб'єктів (акторів), що вирішальною мірою впливають на процеси економічної глобалізації.

Важливу роль в розвитку процесу глобалізації відіграють транснаціональні корпорації (ТНК), які стали основними суб'єктами сучасної світової економіки. ТНК суттєво змінюють систему міжнародного розподілу праці. Вони зацікавлені в анклавному розвитку економіки більшості країн світу, що підсилює регресивні структурні зрушення в народному господарстві цих держав. ТНК створюють лише конкурентоспроможні за міжнародними стандартами підприємства, кількість яких в більшості країн світу невелика [14, с. 378, с. 380].

На наш погляд, однією з найважливіших рис сучасних процесів глобалізації є різке зростання міжнародного руху капіталів, у першу чергу прямих іноземних інвестицій, збільшення кількості транснаціональних корпорацій і їх закордонних філій, стрімке зростання їхнього прибутку та розширення зовнішніх ринків, посилення ролі країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою в міжнародному поділі праці, що призводить до конфлікту державних та корпоративних інтересів. При цьому, як відмічається в науковій літературі, головний інтерес корпорацій — створення великої кількості капіталу [15]. Тому інвестиційні інтереси корпорацій і країн-реципієнтів вимагають погодження з метою досягнення позитивного результату як для кожної сторони, так і для світового суспільства в цілому. Саме великі обсяги і мобільність прямих іноземних інвестицій, що по-

різному впливає на економіку країн світу, зумовлює необхідність погодження інвестиційних стратегій корпорацій та держав шляхом координації їх інвестиційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, глобалізація — це феномен, що виникає на певному рівні розвитку, коли криза європейської культури, що виступає у вигляді кризи європейського раціоналізму, історизму і гуманізму, набуває глибини та масштабу, коли під питання ставляться головні постулати, що знаходяться в основі проекту модерна, коли різко падає роль та значення національної держави і реальна влада переходить в руки ТНК, коли виникають структури інформаційного суспільства і зникають останні перешкоди на шляху переміщення капіталів, товарів, робочої сили та потоків інформації. Є всі підстави стверджувати, що глобалізація — це наслідок тієї перемоги, що в нових історичних умовах одержав транснаціональний капітал над національними інтересами.

Література:

1. Коллонтай В.М. Мировое хозяйство или глобальная экономика? / В.М. Коллонтай // Экономическая теория на пороге XXI века — 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белолипецкого, Е.С. Зотовой. — М.: Юристъ, 2003. — 992 с.
2. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
3. Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М.: Политиздат 1991. — 527.
4. Беренс В., Хавранек П.М. Руководство по оценке эффективности инвестиций. — М.: Экономика, 1995. — 527 с.
5. Уткин А. И. Глобализация: процесс и осмысление / А. И. Уткин. — М.: Логос, 2001. — 254 с.
6. Бекоев А.В. Глобализационная трансформация национально-государственной эконо-мической системы (концептуальные аспекты): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук: спец.: 08.00.01 "Экономическая теория" / А.В. Бекоев. — Владикавказ, 2009. — С. 9.
7. Ткаченко А.М., Воронкова В.Г., Ткаченко М.О. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. — К.: Видавничий дім "Професіонал", 2009. — 352 с.
8. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — М.: Экономика, 2001. 346 с.
9. Глобалізація і безпека розвитку / [О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.]; за ред. О.Г. Білоруса. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
10. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. / Д.Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.
11. Воронкова Г.В. Формування постнекласичної парадигми сучасного менеджменту в умовах глобалізації // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2009. — Випуск № 38. — С. 13—29.
12. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / А.С. Філіпенко. — К.: Либідь, 2008. — 408 с.
13. Дудка Ю.П. Парадигма економічної глобалізації та її значення у формуванні концептуальної матриці економічної безпеки // Економічний простір, збірник наукових праць. — Дніпропетровськ. — 2009. — № 22/1. — С. 45—57.
14. Трунин С.Н. Структурные сдвиги в мировой экономике в условиях глобализации / С.Н. Трунин // Экономическая теория на пороге XXI века — 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белолипецкого, Е.С. Зотовой. — М.: Юристъ, 2003. — 992 с.
15. Познер Р.А. Экономический анализ права: в 2-х т. / Пер. с англ. под ред. В.Л. Тамбовцева. — СПб.: Экономическая школа, 2004. Т. 2. — 527 с.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2012 р.